

UNIVERSITATEA DE ARTĂ ȘI DESIGN CLUJ-NAPOCA

**TEZĂ DE DOCTORAT
FEMEIA. ARTA. POLITICA**

GABRIELA CĂTĂLINA MONTOIU

REZUMAT

Prezenta lucrare de doctorat prezintă și analizează unele dintre cele mai relevante și influente, din perspectivă culturală și de imaginar socio-politic, imagini ale identității feminine, așa cum a fost aceasta construită și percepută în arealul cultural al civilizației europene. De asemenea, lucrarea dorește să pună în lumină cele mai relevante schimbări produse în definirea acestei identități în perioada modernă și contemporană, mai cu seamă prin intermediul ideilor și acțiunilor feminismului, văzut ca o paradigmă de gândire cu caracteristici proprii și specifice. Lucrarea atinge de asemenea rezultatele la care aceste modificări de paradigmă culturală au condus, în cadrul producției artistice internaționale în ultima parte a secolului al XX-lea și în debutul secolului al XXI-lea.

Ipoteza de la care pornește lucrarea de față este că identitatea feminină a fost de-a lungul timpului, în sfera civilizațională europeană, o preocupare culturală destul de constantă, în timp ce avatarurile acesteia au fost foarte diverse. Atât în cadrul culturilor pre-moderne (termen prin care înțeleg deopotrivă culturile antice și cele ale epocii medievale), cât și în cadrul modernității, identitatea social construită a femeii a fost una complexă, suplă și nu de puține ori înglobând paradoxuri, tensiuni și contradicții. Pe de altă parte, imaginarul socio-politic și imaginarul cultural al epocilor avute în vedere, precum și producția lor culturală în sensul cel mai cuprinzător al termenului sunt locuri privilegiate în care pot fi surprinse modurile în care această complexă identitate și aceste variate avataruri au fost percepute și utilizate. De aceea, atenția mea s-a concentrat asupra acestor domenii ale producției intelectuale și spirituale. Un ultim, dar esențial aspect pe care îl abordează lucrarea de față este ipoteza de lucru conform căreia perioada modernității și mai ales a modernității târzii sau

postmodernității (înțelegând prin această sintagmă, cronologic, perioada celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și a secolului al XX-lea) au adus cu sine modificări esențiale și spectaculoase ale percepțiilor culturale ale identității feminine, acestea din urmă reflectându-se semnificativ în producția artistică de inspirație și atitudine feministă.

Prima parte a lucrării prezintă, într-o selecție relevantă, o serie de „tipuri” feminine care au marcat culturile pre-moderne și moderne dezvoltate în aria civilizațională europeană. Două categorii de modele feminine sunt înglobate în acest demers analitic: pe de o parte este vorba de tipuri sau roluri feminine cu un ridicat caracter de generalitate, nu neapărat individualizate (soția, amanta, vrăjitoarea); pe de altă parte, analiza abordează tipuri feminine singulare și excepționale, „personaje” în sensul spectaculos al termenului, fie ele istorice, fie creații pur culturale (Cleopatra, Antigona). Deși alăturarea acestor categorii poate părea inadecvată, consider că ea este justificată și utilă, dat fiind faptul că ambele tipuri de personaje joacă un rol important în înțelegerea felului în care identitatea feminină s-a articulat în imaginarul social și cultural al diferitelor epoci abordate, primele din perspectiva unei normativități sociale și politice, cele din a doua categorie, tocmai prin rolul lor excepțional.

Cea de a doua parte a lucrării abordează schimbările profunde în identitatea feminină aduse cu sine de gândirea și acțiunile feminismului. Mai exact, îmi propun să prezint aceste acțiuni mai ales prin intermediul surprinderii și sublinierii rolurilor și statutului contemporan al femeii, așa cum se poate decela în imaginarul cultural al perioadei modernității târzii și al celei contemporane/postmoderne. Din nou, nu este vorba despre a schița o istorie cuprinzătoare a dezvoltării mișcării feministe (demersul a fost de altfel, întreprins deja nu o singură dată cu rezultate deopotrivă relevante și provocatoare) și nici nu îmi propun în această parte a lucrării să realizez o expunere exhaustivă a tuturor ramurilor feminismului.

Ceea ce acest al doilea capitol urmărește este să ofere o viziune de ansamblu asupra istoriei mișcării și să aducă în discuție statutul actual al femeii și al feminismului, mai exact așa cum este acesta propagat și receptat în mass-media, considerând această sferă ca una de extremă importanță pentru înțelegerea mecanismelor mentalului colectiv contemporan. Am urmărit aici mai pe larg, traseul istorico-ideatic al mișcării feministe, plecând de la observația că acesta este marcat de paradoxuri și tensiuni, nu de puține ori marcat de respingeri hotărâte și contestări foarte vocale. Termenul de feminism este unul întâmpinat la nivel general cu o atitudine de prudență în cel mai bun caz, iar în cel mai rău caz reacțiile intrând în apanajul emoțional, de la mai puțin virulent la foarte virulent, al ostilității. De la mitul (sau tipul)

feministei care urăște bărbații (*man-hating feminist*) până la termenul de *feminazi*, care este folosit cu ușurință în discuțiile de pe mai toate forumurile online, de la grupări online bizare precum *Women against Feminism* la teorii ale conspirației care văd mișcarea feministă ca pe un profetic început al sfârșitului și chiar și la cei care acuză mișcarea că ar fi preocupată de aspecte triviale, în dauna „problemelor reale”, feminismul stârnește reacții pasionale. Însăși noțiunea pare a atrage după sine, la simpla pronunțare, o stare de anxietate, stare resimțită chiar și de partizanii mișcării feministe în momentul în care trebuie să-și definească cu claritate poziția, pe fondul atâtor paradoxuri ale societății contemporane de consum, precum și ale statutului și imaginii sociale a femeii (și nu numai) în cadrul acesteia. De multe ori, mai ușor decât a afirma apartenența la mișcarea feministă, deci a se autointitula „feminist” sau „feministă”, o persoană care dorește, în primul rând, un dialog rațional va spune că este de acord cu principiile generale ale mișcării feministe, adoptând o poziție prudent-defensivă, în încercarea de a evita ridicularizarea sau blocarea comunicării eficiente.

Această atitudine se datorează tocmai înțelegerii faptului că etichetarea de „feminist/ă” poate atrage după sine o serie de alte etichetări ce pot fi folosite ca argumente *ad hominem* („activistă grasă și mereu furioasă”, „lesbiană”, „isterică” fiind, oricât de ridicol al părea, unele dintre cele mai des folosite) și reacții emoționale din partea interlocutorului, în defavoarea unei dezbateri raționale centrate pe logica argumentării. Totuși, în această situație, o poziționare prudentă nu indică de cele mai multe ori neîncrederea persoanei respective la adresa mișcării feministe sau la statutul propriei apartenențe la aceasta, ci mai degrabă o stare conflictuală generală ce pare a fi incorporată în însăși noțiunea de „feminism”, așa cum se configurează aceasta în contemporaneitate. Paradoxal, vasta majoritate a celor ce folosesc fraza introductivă „nu sunt feminist/ă, dar...” sunt în acord total cu principiile primului val feminist.

Pentru a realiza o analiză mai ales a modurilor în care paradigma feministă de gândire poate și este folosită în producții culturale contemporane, majoritatea chiar foarte recente, mi-am concentrat atenția și analiza asupra unui termen pe care îl consider esențial pentru perceperea și înțelegerea avatarurilor contemporane ale identității feminine și anume acela de postfeminism, termen ce are de asemenea avantajul de a explicita și de a rezolva conceptual în același timp tocmai unele dintre paradoxurile și tensiunile mai sus trecute în revistă. Capitolul urmărește principalele direcții de înțelegere și definire a noțiunii de postfeminism, problematizând totodată caracterul său pluralist și contradictoriu. În vederea obținerii unei radiografii coerente a statutului femeii în societatea occidentală contemporană, am prezentat

principiile postfeminismului în paralel cu noțiunile definitorii ale celui de-al treilea val feminist.

Partea a treia a lucrării se axează pe prezentarea și analiza unora dintre cele mai semnificative manifestări ale ideilor feministe în arta contemporană din arealul cultural american și european. Astfel, în această secțiune finală a lucrării, îmi propun să ilustrez felurile în care modificările, atât din câmpul social și politic, cât și din acela al imaginarului cultural al modernității târzii și al postmodernității europene și americane, au influențat producția artistică propriu-zisă, câmpul de altfel de interes major în propria mea practică și producție culturală. Parcurgând oarecum drumul invers, după ce am prezentat felul în care ideile unei societăți despre identitatea feminină pot fi deduse și înțelese pornind adesea de la producția culturală și intelectuală a unei anumite epoci. În acest capitol final trec, așadar, în revistă modalitățile în care acestea din urmă informează concret și pregnant felul în care arta, cu referire aici la arta contemporană în particular, este la rândul său produsă, prezentată și receptată. Câteva dintre cele mai proeminente artiste de factură feministă sunt aici avute în vedere, precum Judy Chicago, Valie Export sau Marina Abramović (problematică, desigur, sub aspectul caracterului feminist al producției sale artistice, dar nu mai puțin relevantă pentru tematica dezbătută). Provocarea pe care o întâmpina de altminteri orice femeie artist în preocuparea sa de a se exprima autentic, în condițiile acelor începuturi culturale „eroice” ale anilor 1960 și 1970, care coincideau cu perioada forjării sistemului artei contemporane, neținând cont de estetica vremii care era mai puțin neutră și nepărtinitoare decât se credea, era de a-și politiza producția artistică, de a integra în aceasta conștientizarea poziției socio-politice de femeie, de a face artă ca femeie și nu cum era de așteptat de la o femeie (sau de la un artist fără a ține cont de identitatea sa de gen).

Multe dintre artistele aflate în situația descrisă aici au găsit în gândirea feministă resursele conceptuale necesare pentru a realiza acest proces de autocunoaștere socială și politică și pentru a încerca să producă o artă care să le exprime, inclusiv într-o manieră militantă, activistă identitatea lor de femei într-o societate modelată și dominată de patriarhia masculină. O atenție deosebită este acordată plasării artei cu caracter feminist în contextul mai amplu al lumii contemporane și al globalizării culturale a acesteia, dar și felului în care paradigma feministă poate fi utilizată pentru analizarea artei produsă de o seamă de artiste din fostul bloc socialist.

Pe parcursul lucrării, sub aspect metodologic, am folosit deopotrivă instrumente de analiză și prezentare specifice unor discipline cum ar fi istoria artei, istoria mentalităților, dar

și ale unor ramuri ale științelor umaniste de tipul mai recent și, uneori, mai incitant al studiilor culturale sau al studiilor vizuale.

Parcurgând aceste stadii și teme de analiză, precum și metodologia mai sus menționată, am putut confirma ipoteza de lucru conform căreia perioada modernității și mai ales a modernității târzii au adus cu sine modificări esențiale în definirea identității și rolului femeii în contextul civilizației occidentale, reflectate semnificativ în producția culturală a perioadei avute în vedere. Schimbările produse în această perioadă sunt nu doar de grad, ci chiar de substanță, modificările pe care identitatea feminină și imaginea femeii le-au suferit acum conducând la o semnificativă diferențiere a percepțiilor actuale asupra acestor subiecte în comparație cu toate celelalte epoci anterioare. Altfel spus, diferența între perspectiva modernă și contemporană asupra femeii și feminității, și oricare/toate cele oferite de societățile antice, medievale sau incipient moderne este cu mult mai mare și mai relevantă decât oricare dintre diferențele, deloc neglijabile de altminteri, după cum am putut constata, apărute la nivelul imaginarului colectiv între acestea din urmă și a modelelor de feminitate pe care aceste societăți le-au generat.

Acest din urmă aspect este relevant elocvent de producția culturală și artistică a epocii contemporane, a cărei prezentare, în nici un caz exhaustivă sau excluzând alte modalități de a o lua în considerare, ne duce la concluzia că există o radicalitate a noutății în definirea rolului femeii în artă de influență și substrat feminist. Mai mult decât atât, și inclusiv prin intermediul acestui tip de producție artistică, percepția socială și culturală a identității feminine s-a modificat substanțial, revoluționarea imaginarului cultural european, din aceasta perspectivă, fiind așadar rodul acțiunii conjugate a producției intelectuale, a celei artistice și a condițiilor socio-economice. Apar astăzi ca instrumente conceptuale și paradigmatic prin care se poate da seamă de identitatea și statutul contemporan al femeii termeni de neimaginat nu mai puțin de un secol înainte, cum ar fi cel de postfeminism, care nu sunt altceva, printre altele, decât un simptom al radicalității schimbării constatate, al distanței rapid parcursă de civilizația euro-americană în ultimele decenii în direcția reevaluării și redefinirii femininului.

Am relaționat toate aceste fenomene de imaginar și elemente de producție culturală și artistică cu alte fenomene, care definesc în mod fundamental lumea în care trăim, precum și cu specificitățile manifestării și trăirii acestor fenomene în arealul socio-politic și cultural cărui îi aparțin. Am putut, astfel, arăta că fenomene precum, feminismul, revoluționarea recentă a statutului feminității sau globalizarea prezintă caracteristici particulare în aria

estului și centrului postcomunist al Europei actuale, caracteristici care influențează consistent arta produsă în acest areal.

Ideile prezentate și argumentate pe parcursul tezei au fost suplimentar reliefate de suportul imaginilor. Astfel, ilustrațiile pe care le-am folosit sunt, mai mult (sau mai puțin) decât, o riguroasă ilustrare a informației textuale. Am utilizat imaginile mai degrabă ca pe un instrument cvasi-autonom, ca pe un eseu vizual ce vine să sprijine, difuz, oblic și în același timp percutant, desfășurarea ideatică a textului.